

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-8713

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

ГОДИНА 15

VOLUME XV

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF LAW

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ**

ISSN 1857-8713

УНИВЕРЗИТЕТ
ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2025

YEARBOOK

2025

ГОДИНА 15

VOLUME XV

**GOCE DELCHEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF LAW**

За издавачот

Проф. д-р Билјана Тодорова
For the publisher:
Assoc. prof. Biljana Todorova, Ph.D

Издавачки совет

Проф. д-р Дејан Мираковски
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
Проф. д-р Јован Ананиев
Проф. д-р Ана Николиновска Крстевска

Меѓународен програмски комитет

Проф. Џорџа Бевилаква,
Универзитет на Кампаниа „Луиџи Ванвители“
(Италија)
Проф. Олга Кошевалиска,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип (Р. Македонија)
Проф. Габриела Оанта,
Универзитет „А Коруња“ (Шпанија)
Проф. Јован Ананиев,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип (Р. Македонија)
Проф. Маја Савич Бојаниќ,
Универзитетска Сараевска школа за наука и
технологија (Босна и Херцеговина)
Проф. Елена Максимова,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип (Р. Македонија)
Проф. Кјара Нери,
Универзитет „Жан Мулен Лион 3“ (Франција)
Проф. Јадранка Денкова,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип (Р. Македонија)
Проф. Аленка Верболе,
Меѓународен Универзитет Шилер
(Соединети Американски држави)
Проф. Габриела Белова – Ганева,
Југозападен Универзитет „Неофит Рилски“
(Бугарија)

Редакциски одбор

Проф. д-р Јован Ананиев
Проф. д-р Ана Николиновска Крстевска
Проф. д-р Борка Тушевска Гавриловиќ

Главен уредник

Проф. д-р Олга Кошевалиска

Одговорен уредник

Проф. д-р Ана Николиновска Крстевска

Јазично уредување

Слаџан Спасовски (македонски јазик)

Техничко уредување

Благој Михов

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Правен факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10-А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Editorial board

Prof. Dejan Mirakovski, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph.D.
Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Prof. Ana Nikodinvska Krstevska, Ph. D

International Editorial board

Prof. Giorgia Bevilacqua,
Università di Campania ‘Luigi Vanvitelli’
(Italy)
Prof. Olga Koshevaliska,
University Goce Delcev – Štip (R. Macedonia)
Prof. Gabriela Oanta,
Universita A Coruña (Spain)
Prof. Jovan Ananiev,
University Goce Delcev – Štip (R. Macedonia)
Prof. Maja Savić Bojanić,
Sarajevo School of Science and Techology
(Bosnia and Herzegovina)
Prof. Elena Maksimova,
University Goce Delcev – Štip (R. Macedonia)
Prof. Kiara Neri,
Université Jean Moulin Lyon 3 (France)
Prof. Jadranka Denkova,
University Goce Delcev – Štip (R. Macedonia)
Prof. Alenka Verbole,
Schiller International University
(United States of America)
Prof. Gabriela Belova – Ganeva,
South-West University ‘Neofit Rilski’
(Bulgaria)

Editorial staff

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Prof. Ana Nikodinvska Krstevska, Ph. D.
Prof. Borka Tuševska Gavrilovikj, Ph. D

Managing editor

Assoc. prof. Olga Koshevaliska, Ph.D

Editor in chief

Prof. Ana Nikodinvska Krstevska, Ph. D

Language editor

Slagjan Spasovski (Macedonian)

Technical editor

Blagoj Mihov

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Štip
Faculty of Law
Krste Misirkov 10-A.,
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

Содржина

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА ФЕДЕРАЛНА ИЛИ КОНФЕДЕРАЛНА ДРЖАВА? – ЕДЕН ОСВРТ КОН ПОЛИТИЧКИОТ СИСТЕМ НА ЗЕМЈАТА ВО ПРЕДВЕЧЕРИЕТО НА ТРИЕСЕТАТА ГОДИШНИНА ОД ДЕЛТОНСКИОТ МИРОВЕН ДОГОВОР АМБАРКОВ Никола	5
ПРЕДИЗВИЦИ И ФАКТОРИ ЗА УСПЕШНА ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЈА НА ЈАВНАТА АДМИНИСТАЦИЈА АНАСТАСОВСКА-КОСТОВСКА Анастасија	19
ОДМЕРУВАЊЕ НА ВИСИНАТА КАЗНИТЕ ВО СОГЛАСНОСТ СО ВАВИЛОНСКИОТ ХАМУРАБИЕВ И СРПСКИОТ ДУШАНОВ ЗАКОНИК АТАНАСОВСКА ЦВЕТКОВИЌ Анега, ЈОВАНОВИЌ Александра.....	35
ЗЛОУПОТРЕБА НА ЛИЧНИТЕ ПОДАТОЦИ ПРИ ОНЛАЈНКРЕДИТИРАЊЕ: ПРАВНА РАМКА, ПРАКТИЧНИ ПРЕДИЗВИЦИ И НАСОКИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ ГАНЗОВСКА Леа.....	45
ФОРМИ И ПОЛИТИКИ НА ЗАШТИТА НА КОНКУРЕНЦИЈАТА ГЕОРГИЕВСКА Христина.....	57
БЕЗБЕДНОСНАТА ДИЛЕМА ВО КОНФЛИКТОТ ВО БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА И ВЛИЈАНИЕТО НА РЕЛИГИЈАТА ДИМКОВСКИ Горан	77
CHILD LABOUR IN THE DIGITAL AGE: NEW FRONTIERS AND OLD VULNERABILITIES. LEGAL CHALLENGES AND GAPS IN THE ITALIAN FRAMEWORK DI CARLUCCIO Carmen	87
ПРАВНА РАМКА ЗА ЗАШТИТА НА ПРАВАТА НА РАБОТНИЦИТЕ ПРИ КОЛЕКТИВНИ ОТПУШТАЊА И НЕЈЗИНОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ СОЦИЈАЛНАТА СИГУРНОСТ НА РАБОТНИЦИТЕ ИМЕРИ Амир.....	95
ETHICAL ISSUES AFFECTING UNDERAGE PLAYERS IN THE E-SPORTS SYSTEM BETWEEN PROBLEMS OF INTEGRITY AND GENDER-BASED DISCRIMINATION: POSSIBLE SOLUTIONS FROM AN INTERNATIONAL LAW PERSPECTIVE INFANTE Iaria, TAVARES DE FREITAS Larissa	107
КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ НА ЕКОНОМСКИОТ КРИМИНАЛ, СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА КРИВИЧНИТЕ ДЕЛА ОД ОБЛАСТА НА ЈАВНИ ФИНАНСИИ, ПЛАТНИОТ ПРОМЕТ И СТОПАНСТВОТО ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА МАЏОВСКА-НАУМОВСКА Нина.....	117
ПРАВНИТЕ ЛИЦА ВО ДОГОВОРОТ ЗА ДОЖИВОТНА ИЗДРШКА – КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ПАНЕВА Ана	129
ЕВРОПСКАТА УНИЈА КАКО ГЕОПОЛИТИЧКИ АКТЕР – ОД „РАХ EUROPAEA“ ДО „ТВРДИНА ЕВРОПА“ ПОПОСКА Весна, ТАНЕСКИ Ненад.....	145
КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ И МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ СТОЈАНОВСКИ Страшко, МАРОЛОВ Дејан, МИРОСЛАВЕВА Наташа.....	155

КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ И МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ

Апстракт

Понекогаш конфузната природа на градењето на нацијата (нациите) и национализмот во доцноосманлиска Македонија е прашање кое ја преокупира научната мисла повеќе од еден век. Суштината на градењето на македонската протонационална, а потоа и етнонационална свест е во автентичниот израз на создавање на идејата на посебност наспроти другиот, традиционалната религиска, лингвистичка, територијална и политичка афилијација на македонскиот селанец и протодржавните структури вообличени во рамките на МРО. Сепак, во доцниот 19-ти и раниот 20-ти век, јасно ќе се искристализира идејата за целосно оформен Македонски национален идентитет, кој како проекција го гради Крсте Петков Мисирков. Од аспект на современите теории за нациите и национализмите, во Македонија се воочува присуството и на територијално-политичкиот и на етно-јазичниот модел. Исто така, многу јасно воочливо е трансформирањето на идентитетската диференцијација преку доминантно религиската примарна идентификација врамена во османлискиот милет систем, преку панславизмот, во чист национализам. Сите овие фази се контингентни, што значи следната ја инкорпорира претходната.

Клучни зборови: Македонија, нации, национализам, идентитет, Крсте Петков-Мисирков

STOJANOVSKI Strasko⁴
MAROLOV Dejan⁵
MIROSLAVEVA Natasa⁶

KRSTE PETKOV MISIRKOV AND THE MACEDONIAN QUESTION

Abstract: The sometimes confusing nature of nation-building (nations) and nationalism in late Ottoman Macedonia is an issue that has preoccupied scholarly thought for more than a century. The essence of the construction of Macedonian proto-national, and later ethno-national consciousness lies in the authentic expression of creating the idea of distinctiveness in contrast to the “other”, the traditional religious, linguistic, territorial and political affiliation of the Macedonian peasant and the proto-state structures shaped within the framework of the IMRO. However, in the late 19th and early 20th century, the idea of a fully formed Macedonian national identity would clearly crystallize, one which Krste Petkov Misirkov shaped as its projection. From the perspective of contemporary theories of nations and nationalisms, in Macedonia one can observe the presence of both the territorial-political and the ethno-linguistic model. Also, very clearly noticeable is the transformation of identity differentiation—from the dominantly religious primary identification framed within the Ottoman millet system, through Pan-Slavism, into pure nationalism. All these phases are contingent, meaning that the following one incorporates the previous.

Key words: Macedonia, nations, nationalism, identity, Krste Petkov Misirkov

¹ Редовен проф. д-р, Правен факултет, Универзитет “Гоце Делчев” - Штип

² Редовен проф. д-р, Правен факултет, Универзитет “Гоце Делчев” - Штип

³ Доцент, Правен факултет, Универзитет “Гоце Делчев” - Штип

⁴ Full Professor, PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University - Stip

⁵ Full Professor, PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University - Stip

⁶ Assistant Professor, Faculty of Law, Goce Delčev University - Štip

Појавата и значењето на Македонското прашање

Како дел од поширокото Источно прашање, Македонското прашање во основа не е единствено и се состои од три други прашања:

1. Која територија ја зафаќа Македонија?
2. На која држава таа и припаѓа?
3. Која е националната припадност на нејзините жители? (Пери, 2001).⁷

Географијата на Македонија првенствено е определена од природните предуслови. Територијата претставува целина која амфитеатрално се наоѓа околу главното пристаниште Солун, кое е главниот економско-трговски центар. Земјата е ограничена со планинските венци на Пинд, Албанските Планини, Шар Планина и Рила, и главно ги опфаќа речните сливови на Бистрица, Вардар, Струма и Места.⁸ Но Вилкинсон забележува дека поради сложениот релјеф, сепак физичката географија како одредница која ја дефинира Македонија најлесно може да се побие. Единствено погрешно е Македонија да се дефинира историски со повлекување на политичките граници од минатото. Но сепак, дури ни Османлиите како наследници на Византија, никогаш не признале „ниедна Македонска административна целина, што сепак во дефинирањето на границите дава предност на физичката географија пред историско-политичките граници“ (Вилкинсон, 1992).

Оттука постојат повеќе слики на определба на регионот на Македонија:

- Регионот определен преку физичката географија;
- Регионот определен преку историско- политичките граници;
- Регионот определен како мешавина на народи и култури (хетерогена популација) и зона на премин меѓу Ориентот и Западот;
- Македонија е име „со синонимско значење за стратегија“ (Александар Велики, Византиското наследство, Бугарската и Српската средновековна држава и борбите за превласт);
- Регионот е перципиран низ призмата на геостратешки простор, кој со опаѓањето на Османлиската Империја има стратешка позиција како во однос на интересите на Големите сили, така и на регионалните интереси на новоформираните балкански нации- држави во втората половина на 19 век. Притоа важноста на комуникациските линии кои се движат низ Македонија се клучот за разбирање на политичката географија на просторот (Ibidem).

Македонија главно претставува географска целина која ја сочинуваат административните области во најголем дел вклучени во рамките на Солунскиот и Битолскиот

⁷ Како дел од покомплексното Источно прашање, на борба за воспоставување на интересите на Големите сили во областите на османлиското империјално присуство, Македонското прашање, според Аарбаке опфаќа три посебни нивоа на моќ:

1. Тактичкото, директно или прокси влијание на Големите сили во однос на артикулацијата на нивните интереси во Македонија;
2. Средното ниво на моќ ги опфаќа ириденстичките програми на Балканските држави; и
3. На најниско ниво се разгледуваат локалните ривалства во Македонија, кои се однесуваат на различни аргументирања.

Она што во суштина го прави сложено Македонското прашање е сложеноста на односот на балансот на моќта на трите меѓузависни нивоа (Aarbakke, 2003).

⁸ Тенденциите Македонија да се претстави како еден „природен регион“ се видливи не само кај бугарските, туку и кај британските, американските, француските, италијанските и германските географи (Вилкинсон, 1992).

(Монастир) Вилает, како и Скопскиот Санџак на Косовскиот Вилает (Adanag, 1998).⁹ Во почетокот на 20 век околу 700 000 муслимани, 476 000 грчко-православни (патријаршисти) и 485 000 бугаро-егзархисти ја населуваат Македонија (Ibidem). Пери пишува дека во 1895 година во Македонија има 2 505 503 жители, а во 1904 година – 2 911 700 жители, при што 80 % од населението во Македонија е селско (Пери, 2001). За Аданар една четвртина од населението е градско население. Во делот на јазичниот и културниот елемент доминира населението со словенско потекло, но доколку се анализира економската доминација, тогаш на прво место по застапеност се не- словенските, грчки и еврејски елементи (Adanag, 1998). Иако Македонија не конституирала географски или административен ентитет во рамките на Османлиската Империја, многу бргу по 1878 г., различни проекти на исцртување ја определиле во рамките на трите административни единици – вилаети.¹⁰

Сликата за Македонија од втората половина на 19 век интензивно ја креирале западните патници, патописци, дипломати, како и многуте христијански мисионери. Христијанските патници кои доаѓале од Запад особено ги истакнувале врските на регионот со мисиите на Апостол Павле и Библијата (Мазовер, 2008). Токму библиското наследство на Македонија, како прва христијанска земја во Европа, го предизвикувало европскиот патник да ѝ се воодушевува, истовремено креирајќи ја сликата за нејзината функционална целина, поврзувајќи го минатото со сегашноста. Притоа како материјални сведоштва за минатото, на Запад биле пренесувани културните сведоштва. Така, Мазовер забележува дека од Солун голем број резби, како и мермерни антички проповедници биле однесени во Берлин (Ibidem). Ова не значело еднострано пренесување на културата, туку и усвојување на западниот начин на живот. Модните трендови ја замениле османлиската облека со „А ла франга“, а Македонија била една од првите османлиски области која ги прифаќала овие новитети.¹¹ Така, додека во контекст на османлиската административна поделба Македонија се протежала на трите вилаети, „името (Македонија) го воскреснаа балканските христијани“ (Пери, 2001).

Во оваа насока се и обидите на властите да се модернизираат комуникациите. Во периодот по завршувањето на Кримската војна, 1871-72 е изградена железницата Скопје-Приштина (Мазовер, 2008).¹² Трговската размена се зголемувала, што условило да се развијат градовите во значајни трговски центри. Се разбира најважен во Македонија бил градот Солун, кој воедно и претставувал најзначаен град на Империјата во Европа. Стратешката важност на Османлиската Империја за изградба на железничкиот систем е подеднакво важна, како и одржувањето на состојба во која нема да се изгради пруга кон Грција (Јариса) и Бугарија (Кустендил) (Брејлсфорд, 2003).

Но, внатрешната економска и политичка состојба во Османлиската Империја по Кримската војна значително се влошила, а надворешниот долг до Источната криза се зголемил

⁹ Терминот Македонија се користи во европските извори од средината на 19 век и се однесувал на територијата која била вклучена во трите османлиски административни единици (Вилаети): Скопски (Uskub), Битолски (Monastir) и Солунски (Salonika) (Brown, 2003).

¹⁰ Разноликоста во Македонија се користи за обезбедување на административна контрола, под паролата на Рим- divide et impera (Брејлсфорд, 2003). Терминот Македонија на Брејлсфорд му звучи премногу одметнички, што е една од причините да не се конституира како административна област, туку да биде поделена во рамките на трите Санџаци, односно Вилаети (Ibidem). Во состојба на постоење на внатрешна хетерогеност во однос на населението и административната поделба, терминот Македонија е стожарен елемент на конструкција на посебноста, поради што се доживува како израз на сепаратизам.

¹¹ Во последната третина на 19 век, „франачките“ вредности бргу се рашириле низ Солун, можеби многу побргу од било каде во Империјата (Мазовер, 2008).

¹² Во 1874 година се гради железницата Скопје-Солун, а 1888 г. со железничка линија се поврзува и Битола (Adanag, 1998).

на 20 милиони лири. Поради ова од 1881 година финансиите на Империјата се ставени под директна западна контрола. Интересите на Големите сили се преклопувале во регионот. Русија и Австроунгарија имале директни претензии, додека интересите на Велика Британија, Франција и Италија кон крајот на 19 век генерално не биле експанзионистички и се залагале за одржување на *status quo* (Пери, 2001).

Вистинскиот проблем на Македонското прашање произлегува од судирот на османлискиот традиционализам претставен преку административната поставеност и импортираната идеја на национализмот, која ја произведува идејата за карактерот на населението на Македонија, но и самите граници на областа, без разлика дали тие се географско-функционално, етничко, или историско произведени. Определбата на мнозинството на христијанско население кое ја населува Македонија е предмет на националистички натпревар на околните млади нации – држави, а самата идеја на дефинирање го произведува Македонското прашање (или прашања).

Во отоманска Македонија недостасува единствената идеја за дефинирање на етницитетот, често презентирани како *salade macedoin*. Македонските Словени немале јасно развиено чувство за национален идентитет и нивните модели на самостоен идентитет биле обликувани од соседните цркви (Цариградската патријаршија и Бугарската егзархија). Во други случаи етничките категории се затскриени зад социјалниот статус, како на пример генералната слика за „Грците“ како урбано население, „Бугарите“ селани, а „Власите“ како номадски овчари“ (Marinov, 2009).¹³

Според Пандевски употребата на неутрални категоризации за македонскиот народ, се израз на одбегнување на тугите национални имиња. Како на пример тој го наведува користењето на називот „христијанско население“ (Пандевски, 1974). Носителите на општествената моќ и воедно повисоки општествени слоеви на стратификационата скала биле муслиманите (Турци) и патријаршистите (Грци), кои и покрај словенското потекло усвоиле и промовирале други културни вредности. „Тоа биле одделни, материјално осамостоени семејства, кои елинизмот го имале прифатено отпорано и преку неговата повисока културна развиеност“ (Ibidem). Концептот на висока култура во случајов е искористен, најпрвин за лингвистичко културна мобилизација и преку асимилација, рециклирање на усвоените вредности во однос на околината и следните генерации, но сега истите тие вредности добиваат карактер на органски и наследени. Со јасното кристализирање на усвоените културни карактеристики, се станува член на друга група, која најпрвин е чисто културно конфесионална категорија, за да подоцна се трансформира и во културно национална. Легитимизацијата на ваквите процеси, денес презентирани преку грчката историографија, се повикува на волонтистичката основа на градење на политичката лојалност на населението кон Грција и „желбата на Словените од Македонија да ја усвојат грчката култура“, трансформирајќи ја од „национално недефинирана селанска маса“ во „грчка нација“ (Kaliopoulos, 2002).¹⁴

¹³ Маринов зборува за двоен есенцијализам во рамките на националното прашање:

1. Историските конструкции како онаа на Бугарија дека сите членови на добро поврзана колективна „група“ се еднакви со „соодветно чувство за национален идентитет“
2. Преку своите тези Маринов се обидува да го есенцијализира она што е видено како „анационален“ карактер на македонските Словени: иронично што во недостаток на национален идентитет се приврзува кон идентитетот на „маса која лебди“ од македонските Словени, искористени од македонската историографија во функција на повикување на различен „етнички карактер“. Оваа „анационална“ теорија ја врзува историографскиот „мит за виктимизација“ (сиромашните наивни македонски Словени биле разделени и свртени еден наспроти друг од страна на нивните балкански соседи) (Marinov, 2009).

¹⁴ Како причини за приклонување кон одредена националност Гунарис ги наведува:

1. Постоечката афилијација кон балканските држави за време на периодичните миграциски движења;
2. Индиректните или директни оданочувања воспоставени од Екуменскиот патријарх; и

На пример, именувањата на османлиските маала кои не се базираат на националниот клуч, туку на практичноста на некои нивни карактеристики. Именувањата според херои и значајни личности е новитет усвоен од Западот. Истото има практична, но и национално-промотивна функција (Мазовер, 2008). Преку динамиката на менување на ваквите именувања може да се следи степенот на продор на национализмот.

Претпоставките за расниот национализам кој бил присутен во поголемиот дел записи од патувањата на Европејците биле многу погрешни во односот кон отоманскиот општествен контекст, бидејќи тие не се совпаѓале со начинот на кој луѓето се гледале себеси. Поголемиот дел од славо-христијанските селани од селата во околината на Солун најверојатно не се сметале себеси ниту за Грци или Бугари. Иако дел од Словените во околината на Солун имале силни чувства кон Грција или Бугарија, кога биле запрашани што се, многумина инсистирале да бидат она што биле со векови – „христијани“ (Ibidem).

Селаните примарно биле оптоварени со своите егзистенцијални проблеми, а не со националната и револуционерна идеологија, што според Пери ги прави реакционерни. На ова главно влијаеле малата подвижност, отсуството на информации и комуникација и стравот во манифестирање на материјалната положба (Пери, 2001). Оттука двата главни елементи на преокупација на селанството се обезбедувањето на егзистенција и безбедност, а доколку конформизмот обезбедува безбедност тогаш е разбирлива пасивноста. Но, Пери не зема во обзир друг фактор кој е со иста димензија, но има спротивен ефект. Имено во аграрното општество прашањето на земјиштето е најзначајно. Оттука селанството преку револуционерната активност се надева дека во евентуалните нови услови би дошло до прераспределба на земјиштето на османлиските големосопственици. Поради ова една од најзначајните димензии на Организацијата е токму социјалната.

Селанството не е способно да создаде нација поради неспособноста „да се организира и работи за некоја политичка цел“, но од друга страна нацијата се создава од селанството (на пример во српскиот и бугарскиот случај), додека во грчкиот пример клучната улога на масовна индоктринација и национална мобилизација е лоцирана кај граѓанството и особено трговскиот слој. Во сите модели постои протонационална интелигенција која произлегува од градското јадро, но и младите образувани генерации селани. Така за Брејлсфорд, политичкиот полнеж и бунт се создава од политичките амбиции на овие „селани“ (Брејлсфорд, 2003).

Терминот „Словени“, или „Словенско население“, Маринов ги користи за означување на луѓето кои зборуваат одреден народен јазик, без претензија за определба на нивната етничка или национална припадност и склоности. Но тој потенцира дека треба да се земе во обзир фактот дека овие називи не се одредница на себе определувањето на домородното население, иако, пред сè во 19 век е користено од некои од локалните интелектуалци. Идентитетот на словенското население, кое често било гледано како најголема лингвистичка група, е далеку од единствен: вклучувал „Грци“ или „Грци кои зборуваат словенски“, „Бугари“ и „Срби“, а во делот на дефинирањето се среќава и група „Македонски Словени“ (Marinov, 2009).

Барем привремено, Османлиската политика во борбата против промената на status quo ситуацијата по 1878 година и словенскиот сецесионизам во Македонија, поддршката ја наоѓа во рамките на грчката православна Патријаршија (Мазовер, 2008: 247). Грците во Солун всушност биле грцизирани Албанци, Власи и Словени. Кога зборува за Власите Брејлсфорд посочува: „Тие немаа национална свест и амбиции. Кај некои од нив хеленизмот беше пасија и ентузијазам. Тие за себе веруваа дека се Грци“. Масивно доселување на Власите од зад Пинд, е забележано во

3. Локалност; или кажано со други зборови дали заедницата е домородна или преселена во Македонија од Епир, кон крајот на 18 и почетокот на 19 век (Angelopoulos, 1995).

1880-те. Градскиот живот, училиштата и свештениците, на овие селани (Власи, Албанци и Словени), или на нивните деца, им дале нив јазик и ги претвориле во Грци (Ibidem).¹⁵

Според британскиот фолклорист Абот, условите на натпревар по Берлинскиот конгрес создале пропаганда на расата:

„Македонските селани себеси, со исклучок на тие на југ, чие хеленско потекло не било оспорено, тешко може да се каже дека поседувале каква и да е национална душа, или во оваа смисла, каква и да е душа. Ако младите се опфатени од бугарската пропаганда, и се вклучени во училиштата, на нив им е наметната идејата дека се Бугари.¹⁶ Ако слугите се први на полето (на пропагандата), тие стануваат слуги. Расата се поместува кон богатите“ (Brooks, 2005).

„Автономниот“ или „самоуправувачки статус“, промовирани со член 23 од Берлинскиот договор, прокламира носење на специфичен вид на Устав за регионот (во вид на Органски закони), а кој би обезбедил поголема застапеност на оние што не се муслимани во администрацијата и номиниран христијански гувернер генерал (слично на Крит и Источна Румелија). Во Бугарија ваквата идеја за автономија е промовирана во 1880-те, како преодна фаза кон унификација, слично на Источна Румелија. Другата тенденција во рамките на Македонското движење се залага за „Автономна Македонија“ како основа за создавање на пан балканска (кон)федерација: со што се неутрализираат територијалните аспирации на соседите. Ваквиот проект се искристализирал кон крајот на 1880-те, кога Кнежевството Бугарија за да добие црковни привилегии, ги заострило односите со „милитантно настроените револуционери“ и како резултат македонскиот автономизам има опозициски карактер, што сугерира на посебна политичка припадност базирана на супранационалниот карактер на припадност (Maginov, 2009).

Вилкинсон препорачува дека етничкото правење на картите треба да ги опфати следните категории: Турци, Грци, Словени, Власи и Албанци (Вилкинсон, 1992). За периодот од 1760-1870 година, во однос на народносната припадност, Пери ги користи називите Бугари, Грци, Власи, Албанци и Славомакедонци (Словени од Македонија) (Пери, 2001).¹⁷ Постојат објаснувања за користењето на различните категоризации, но не може да се зборува за целосно изградени идентитети во смисла на етнос или националност. Па така истовремено Бугарин може да има значење на селанец, Грк се изедначува со трговец, Влава со сточар, а Албанците почесто се самоидентификувале како Геги или Тоски. Исто така „Словените патријаршисти“ биле определувани како Грци, додека „Егзархистите“, како Бугари (Adanar, 1998). Интересно е толкувањето на територијалната или етничка група, која одговара на „расата“ од 19 век, но не постои препорака за класификација на посебните словенски нации, еквивалентно на втората фаза, односно панславизам, кој втемелен на фолк јазична основа, се издвојува од панправославието. Маринов пак зборува за контингентен и различно тивок карактер на тие само-идентитети, категоризации и политичката историја, земени како градиво од националните историчари (Maginov, 2009).

Пери го оспорува тврдењето дека Македонската национална посебност може да се лоцира кон крајот на 19 век, подеднакво негирајќи ги тврдењата за бугарско, српско или грчко

¹⁵ За моќта на именувањето и различниот контекст на истото зборува Мазовер, кој како пример го дава солунскиот трговец Џон „Џеки“ Абот кој бил „Грк по религија, но Британец по националност“ (Мазовер, 2008).

¹⁶ Да се биде „Бугарин“ најпрво значело да се подржува Егзархијата: тоа повеќе било лингвистичко- религиозна, отколку национална категорија (Ibidem). Лингвистичката основа, притоа не упатува на национално обоен кодифициран Бугарски јазик, туку алудира на Словенската основа на различните наречја.

¹⁷ „Но според анализи, само Албанскиот, Влашкиот и Словенскиот може да полагаат право на вистински македонски јазици, ако под нејзиниот термин „Македонија“ се подразбира регионот кој кове завери, се буну и ја бара својата независност од Европа“ (Брејлсфорд, 2003).

изградено национално чувство. Тој тргнува од претпоставката на Карл Дојч дека за „да се појави национална свест... мора да постои одреден минимум на кохезија и различност на луѓето; а ова мора да добие барем минимална важност во животот на поединците“. Поради отсуството на овие критериуми, Пери заклучува дека мнозинството во тоа време сè уште немало никакви национални предзнаења. Следствено идентитетот на селанството бил определен од локалните, регионалните, социо-економските и религиозните фактори. Припадниците на селанството себе си се гледале како „христијани“ (не муслимани), членови на одредено семејство, род или едноставно раја, но не како припадници на посебна нација (Пери, 2001).

Вистинската конфузија е создадена од различната интерпретација на национално расните категоризации и себеидентификувања на населението. Дотолку повеќе можеме да зборуваме за некаков национален дискурс, ако предвид го земеме фактот, дека по основ на различни критериуми, жителот на Македонија во 19 век може едновременно да покаже афилијации кон повеќе национални категории. Притоа не постои единствена шема на градење на некаква комбинаторика, туку се можни речиси сите варијации кои можат да бидат предмет и на самоидентификација и на категоризација. Во прилог ги нудиме основните значења на термините Бугари Македонци, Грци и Срби, во Македонија, кон крајот на 19 и почетокот на 20 век:

Бугарин

- Политичко значење (се доживува како припадност на одредена политичка платформа зад која стои официјалната бугарска национална идеологија, промовирана од бугарските агенти во Македонија, или едноставно ова е значење на политичка партија).

- Етничко значење (се користи во смисла на етнојазична категорија, која е со словенско потекло, но е дел од бугарската нација, етнос, или од аспект на 19 век – раса).

- Милетско-религиозно значење (се користи како категоријален надворешен атрибут во однос на припадниците на Егзархиската црква во Македонија).

- Именување користено за селаните од словенско потекло, често со примеси на пејоративно значење.¹⁸

- Пансловенско значење (се користи кон крајот на 18 век, по 1774 година, се до формирањето на Егзархијата. Значењето произлегува од наметнувањето на Руските интереси на Балканот, кога се создава т.н. панславизам, базиран на лингвистичките „словенски“ карактеристики на населението и опонирањето на грчкото културно и јазично ширење. Интересно е дека максималната интерпретација на терминот „бугарски“ во однос на припадноста на населението, ги вклучува сите територии под управа на Османлиската Империја, со исклучок на веќе дефинираните српски автономни области, вклучително и Поморавието, па дури и делови на Косово, цела Македонија, а максималните претензии се проширени дури и на Цариград (Истанбул). Еволуцијата на терминот од пансловенски во етнонационален, настанува во периодот непосредно по завршувањето на Кримската војна, кога Русија дефинитивно ја губи сферата на влијание во Грција, заснована на православна основа, повторно свртувајќи се кон јазичното определување како систем на градење на сличности и реализирање на влијанието).

¹⁸ Крсте Петков Мисирков го објаснува поимот Бугарин: „Грците исто така не разликуваа словенските народности и сите Словени...го велеа со презрето име „Бугари“. ...Грците...употребуваа името Бугарин за да воплотат во него својето презрејн'е кон се словенско... Со името Бугари не крстија Грците и нас Македонците. Но тоа прекрстуајн'е не ет единствено... (Мисирков, 1903).

Но ваквата употреба на терминот „Бугарин“ не била ограничена само на Македонија. Во пред- национална Бугарија значењето било многу слично. Така Косев ќе забележи дека во средината на 19 век, во градот Пловдив „современите „национални“ етноними се артикулирани во социјалната хиерархија моѓу градот и селото: „Грк“ значело „граѓанин на Пловдив“, а „Бугарин“ значело „неук селанец““ (Kiossev, 2002). Токму за ваквиот вид на „прото- национална“ идентификација зборува и Паисиј Хилендарски во втората половина на 18 век.

Грк

- Политичко значење (Припадност на грчката пропаганда, без разлика дали истото е овозможено преку образовната, црковната или припадноста на некоја воена или политичка струја).

- Милетско-религиско значење (Најчесто без исклучок сите припадници на Патријаршиската црква во Македонија биле сметани за Грци (односно Рум, во официјалните османлиски административни евиденции).

- Етничко-јазично значење (Припадноста кон групата се стекнува според јазично-културните карактеристики. Во Македонија постоеле грчки говорни области и пред 19 век, главно ограничени на Солун, полуостровот Халкидики и југозападниот дел на Македонија. Ваквото значење, иако без јазичната основа, од грчката пропаганда било проширено на целото население кое припаѓало на Патријаршијата, при што како дел од грчката раса се вметнати и оние заедници кои зборувале влашки, албанско- тоскански или на словенски јазици).

- Граѓанско-статусно значење (Особено доминантно во првата половина на 19 век, кога граѓанската елита многу често била склона да се идентификува со хеленската култура. Во почетокот настанува под влијание на елитистичкиот статус на „светиот“ грчки јазик, како јазик на културата и писменоста, но подоцна ќе се трансформира како носител на „високата национална грчка култура“).

Србин

- Политичко значење (Приклучување кон српската пропаганда, најчесто преку образованието, кое и покрај отсуството на српски милет, било воспоставено со посредство на Цариградската патријаршија).

- Етничко значење (Најчесто за одредени делови на Северна Македонија е пласирана тезата за етничкото српско потекло на населението, искористено од српската пропаганда преку повторно оживување на митот за „Стара Србија“).

Македонец

- Политичко значење (Произлегува од активностите кои ги презема МРО, која преку политичката мобилизација и градење на систем на лојалност, го промовира македонскиот идентитет како политичка категорија, која секако има потенцијал да се развие во нешто повеќе).

- Етничко значење (Терминот Македонец се перципира како етно-јазична припадност на одредена група со слични културни карактеристики, интереси и оптимум на некаква инхерентна кохезивност. Подоцна ова ќе прерасне во македонска национална припадност, која се темели на словенското потекло и во голема мера православната религија).

- Географско значење (Начелно може да се сретне како претпоставка која потекнува од Бугарија, која ја гради сликата за географска Македонија. Територијалноста како основа за градење на идентитетот не е единствен пример во Македонија, туку ви претходните периоди можеме да го сретнеме и кај другите балкански нации – држави. Во однос на Македонија, географското разбирање на идентитетот ги опфаќа сите религиски, етнички и јазични групи кои живеат во Македонија, иако понекогаш при употребата ги исклучува муслиманските групи).

- Историско значење (Се користи како теза на потекло на населението која оди во прилог на големогрчката идеја, која зборува за т.н. „славофонско“, или „бугарофонско“ население, каде јазикот и културата на населението се претставени како историски наметнати, а вистинското етничко потекло на населението се поврзува со античката „македонско-грчка“ историја).

При градењето на сликата за комплексноста на идентитетите, на овие категории треба да се додадат и географското дефинирање во потесна смисла (региони, подрачја, области, неретко постоела тенденција на формирање на субидентитети детерминирани од физичката географија – население кое живее во рамничарските делови, наспроти она кое живее во планинските), понатаму статусното дефинирање на идентитетот (селанец наспроти граѓанин, богат наспроти сиромашен), дефинирањето според занимањето (земјоделец и сточар, наспроти трговец и занаетчија), дефинирање според родот (Мијаци наспроти Брсјаци и сл.), дефинирање според проширеното патријархално семејство (роднини), според маалото, делот од градот или селото и слично.

Целната група на српските, бугарските и грчките амбиции за проширување во Македонија, биле македонските христијани. Користејќи се со свештеници, учени, учители, трговци, па дури и војници ослободени од службата на матичната земја, преку религиската конверзија, академски расправи, економската неопходност, или како посебен инструмент-брутално користење на сила, во нивните кампањи за решавање на националното прашање на македонските христијани (Brown, 2003).

Периодот по Берлинскиот договор Патријаршијата го искористила за хеленизација на словенските села во околината на Солун (Brooks, 2005). Во наредниот период грчката пропаганда ќе се прошири на север, опфаќајќи ја речиси цела Македонија, но сепак со најголем интензитет во нејзините јужни и централни делови. Според Даглас Дакин, хеленизмот главно произлегувал од Патријаршиската црква, од распространетите грчки училишта и од класата која во одредена мера уживала економска супериорност, класа која била конзервативна, која можела да изгуби се и која се акомодирала себе си во турското владеење...“ (Ibidem). Главната претпоставка со која истапувале грчките пропагатори била онаа за историскиот „грчки“ карактер на Македонија, а населението кое е резултат на „нелегитимна словенизација“, повторно треба да се врати на своите грчки јазични и културни корени. Притоа се настојува да се користи навидум неутралната категорија „славофони“. Според Грчкиот епископ во Битола: „Славофони се Грци кои ги покорило локалните Словени (варвари)“, но бидејќи робовите не можеле да го научат грчкиот јазик, владејачките Грци го научиле Словенскиот и постепено го заборавиле грчкиот јазик“ (Брејлсфорд, 2003). Брејлсфорд забележува дека „Сите Грци во Битола се всушност Власи“ и тие „Зборувале Грчки во јавноста, а влашки дома“. Власите демонстрирале лојалност кон Патријаршијата (Ibidem). Во почетокот на 20 век, тој пишува дека во Македонија не постои *lingua franca*, а улогата (која ја имал во не толку далечното минато) на грчкиот, освен на југ, денес (се мисли во периодот на првата деценија на 20 век) се префрла на францускиот (Брејлсфорд, 2003). Понатаму, во почетокот на 20 век, Брејлсфорд ќе забележи дека „Македонија никогаш не била грчка, но онаа елинистичка цивилизација што ја имала, била уништена одамна пред доаѓањето на Турците и многу порана пред настанувањето на српското и бугарското царство. Таа била уништена од еден несвесен заговор меѓу Византиската Империја и варварите“ (Ibidem).¹⁹

Вистинските дилеми кои ги произведува македонското прашање сепак се поврзани со карактерот на мнозинското христијанско словенско население.²⁰ Оттука суштинскиот натпревар

¹⁹ Кога зборува за селото Арменско, Брејлсфорд не го користи називот „Бугари“ и вели „...Населението по крв и говор му е словенско, но и припаѓа на грчката партија и не зело учество во бугарското движење“ (Брејлсфорд, 2003) „...старешината, попот и учителот се „Грци“- т.е. тие се Словени кои и припаѓаат на грчката фракција“ (Ibidem) Ова покажува дека терминот Грци се употребува за сите Патријаршисти, исто како што терминот Бугари се користи за припадниците на Егзархиската црква...исто така тој забележува- „Половината место (Дојран) во политиката беше „грчко“, иако воопшто не се проговори грчки...“ (Ibidem).

²⁰ „За Словените во Македонија се поставува прашањето дали тие биле Бугари, словенизирани Грци, или хеленизирани Словени?“ На истото, Калиопулос се обидува да даде одговор дека „тие „биле“ Бугари до 1870-те и потоа словенизирани Грци и хеленизирани Словени, во зависност од потребите на доминантната теорија“ (Kaliopoulos, 2002). Иако намерата на Калиопулос е да го претстави факторот на надворешната категоризација во политиката на дефинирањето, сепак основната методолошка грешка е во начинот на поставување на идентитетското

е предизвикан од двете моќни национални пропаганди- српската и бугарската, како и обидите и карактерот на македонското движење за создавање на посебен македонски ентитет, кој во иднина би се здобил со епитетот национален. Најактивна во овој правец сепак била бугарската струја во Македонија, која поддржана од структурите на Егзархијата, како и новоформираното Бугарско Кнежевство, многу бргу го раширила своето влијание, креирајќи слика за доминантноста на „бугарскиот карактер“²¹ на македонското население.²²

По 1878 година се воспоставува Бугарската стратегија²³ за „ослободување“ на Македонија и Тракија. Бугарските стратегии кон Македонија се сочинети од три нивоа:

- Дипломатско ниво (преку упатување на протести и користење на различни дипломатски методи да се привлече светското внимание, а Бугарија гради однос на „заштитничка“ на населението во Македонија).
- Милетско ниво (во прв ред овде влегува црковно-училишната активност на егзархијата и користењето на нејзините институционални капацитети внатре во Империјата).
- На субверзивно ниво (во овој дел Аданар ги наведува различните форми на револуционерно организирање за насилно уривање на османлискиот поредок) (Adanar, 1998).

Во 1883 година на Бугарското министерство за надворешни работи под претседателство на А. Стоилов, се доставува Програма која вклучува долгорочни проекции во однос на Македонија, во која се истапува со констатацијата дека: „прашањето ќе се решавало и решело „со сила на оружјето,“ а се зависело од тоа кој прв ќе стигнал до самото место и со кого ќе било населението (Миновски, 2008). За буѓење на бугарската национална свест во Македонија е подготвена Предлог на оперативна програма (финансирана од државниот буџет на Бугарија), која вклучува:

1. Бугарска просвета „во најширок обем“;
2. Создавање на експонентски организации во Македонија способни „во одреден момент без одлагање и успешно да спроведе во Македонија и Албанија, наредба издадена од Кнежевската влада“;
3. Поврзување на бугарската железничка мрежа со македонските железници.

дефинирање, кое не треба да биде резултат на дадени солуции во рамките на прашањето „Дали?“, туку преку поставување на основното прашање „Што и какво е ова население?“.

²¹ Според еден извештај во Лондон Тајмс од 1881 година:

„Сега, кога панславизмот се чини многу поопасен непријател од панхеленизмот, Портата по прво е свртена на страната на Грците и им асистира на претставниците на Фанар во нивните напори да ја потиснат словенската литургија и бугарските училишта. Поради што (османската држава) повремено апсела како застрашувачка модел голем број на бугарски учители и селани, кои се осомничени за ковање предавнички планови. Судието на овие осомничени лица е секогаш, повеќе или помалку, брзо и нерегуларно и генерално завршува со пресуда за егзил во Мала Азија“ (Brooks, 2005).

²² „Секој словенски народ со православна вера може да ја придобие Македонија под услов да ги има неопходниот такт и неопходните средства. Србија, Црна Гора, или дури Русија, можеле да го сторат тоа, всушност Бугарија е таа која успеала“ (Брејлсфорд, 2003).

²³ Бугарија по Берлинскиот конгрес:

- Лобира, низ различни канали са спроведување на членот 23 и 62 од Берлинскиот договор;
- Се залага за зацврстување и проширување на влијанието на егзархијата во Македонија (Brooks, 2005).

Во рамките на оваа програма сепак приоритет бил даден на просветата, а истата станала основа за бугарската политика во Македонија.

Во 1885 година постои предлог од Бугарија за поделба на сферите на влијание во Македонија, кој не бил склучен поради војната 1885/86 година. Во 1886 година Грција предлага на Батемберг договор за поделба на сферите на влијание во однос на Македонија, но по доаѓањето на Фердинанд во Бугарија, договорот пропаѓа (Миновски, 2008). Во 1896 година, бугарскиот премиер Стоилов се изјаснил за склучување на договор меѓу балканските земји, според кој за Македонија била предвидена автономија, со цел да се истиснат интересите на големите сили од регионот. На 19. 02. 1897 година, Србија и Бугарија склучуваат договор во форма на тајна спогодба, кој бил насочен против Грција, а главната цел била поделба на сферите на влијание и поддршка при внатрешното делување во рамките на Османлиската Империја. Следствено на овие договори Бугарија ги зголемила средствата за делување преку Егзархијата, од 40 000 на 972 915 лева (Ibidem).

Во септември 1897 година, бугарскиот агент во Скопје, Д. Ризов, претставил план од три точки за економско и стратегиско врзување на Македонија со Бугарија:

1. Поврзување преку железничка линија;
2. Отворање на филијали на Бугарската влада во Скопје, Битола и Солун;
3. Фаворизирање на политиката (Ibidem).

Во 1898 година, бугарскиот дипломатски претставник во Париз, Гешов нуди предлог платформа на големо државната идеја, која би се остварила при поволни политички услови и директна воена интервенција. Ревидирање на Санстефанската големодржавна идеја и создавање на ново бугарско царство со центар во Цариград (Ibidem)

Во 1904 година, владата на Р. Петров склучува договор со Османлиската Империја, според кој требало да се спречат револуционерните дејства кои доаѓале од територијата на Кнежевството. Веднаш потоа, кон крајот на март и почетокот на април истата година, Бугарија и Србија заклучуваат таен договор според кој: „нема место за создавање на четврта словенска држава“. Кон крајот на 1904 година, Бугарија формира т.н. Второ политичко одделение при бугарското министерство за надворешни работи, со цел за поефикасно планирање и водење на бугарската пропаганда во Македонија (Ibidem).

Во октомври 1908 година е прогласена независност на Бугарското кнежество и е создадено Бугарското царство (Ibidem). Со прогласувањето на бугарската независност во 1908 година, Османлиските власти ги прекинале врските помеѓу Егзархијата во Истанбул и Бугарија. Во Истанбул бил избран нов Синод, кој бил во конфликт со Бугарија, на што Русија одговорила со барање за укинување на правослаvnата шизма на османлиска територија, што ќе резултирало со враќање на Македонија под Патријаршиска управа (Poulton, 1995). По ова доаѓа до откажување на иницијативите на Бугарија за решавање на Македонското прашање преку внатрешни провокации и отворено подготвување за војна (Ibidem). Во меѓувреме постојат обиди за стапување во контакт и склучување на бугарско-албански план, кој бил отфрлен од бугарското Воено министерство на 5 март 1909 година. Во преговорите одржани од 29. 02., до 13. 03. 1912 е формиран Бугарско-српски договор за сојуз и соработка, кој вклучува во себе т.н. Таен анекс кој се однесува на поделба на териториите на Османлиската Империја (Миновски, 2008).

Слабостите на српската пропаганда се:

- Доцниот интерес и развиеноста на бугарската пропаганда;
- Не можела да раскине со „грчката“ православна црква, односно Цариградската патријаршија;
- Поразот кој Србија во 1885 година го претрпела од Бугарија;
- Немањето финансиски средства за пропагандната активност;

- Слабоста на Србите било и тоа што поради слабите позиции во Македонија биле приморани да водат туркофилска политика, што се разбира не наидувало на позитивен одзив кај православното население (Брејлсфорд, 2003). Продорот на Македонското прашање во српската историографија започнува со прашањето на етничкото потекло на населението во Македонија. Во однос на ова прашање се издвојуваат три основни струи: 1. Првата го предочува фактот дека во Македонија постои македонска нација и расправаат дека ова прашање треба да се реши во согласност со принципите: „Балканот на балканските народи“. Претставниците на оваа струја главно се социјалисти: Светозар Марковиќ, Димитрие Туцковиќ и Коста Новаковиќ; 2. Цвиик тргнува од претпоставката дека населението во Македонија не е ниту српско, ниту бугарско, за да подоцна ја произведе формулата на „floating masses“; и 3. Струја кој користејќи се со сите методи по секоја цена настојува да докаже дека населението во Македонија е српско (Мијакović, 2000). Во пракса и гледиштата кои се оценети како умерени работат во функција на српската пропаганда. Така целта на Новаковиќ е преку промоција на учебници на народен јазик, постепено да се наметне извесен дел на зборови кој би бил со српско потекло и кој понатаму би се квантифицирал, а главната причина е слабоста на српската пропаганда и непознавањето на српскиот јазик во Македонија. Од друга страна навидум неутралниот став за „лебдечка маса“ на Цвиик во суштина значи поделба на Македонија на „чисто српска зона“ - т.н. Стара Србија, која вклучува значителни делови на северна Македонија, јужните делови се отстапени на грчката сфера, додека Македословените, како маса на која може да се оспори идентитетот се протега во централна Македонија (види, просрпски карти за Македонија).

Силните страни на бугарската пропаганда биле:

- Големиот дел материјални средства кои ги вложувала;
- Близкоста со говорниот народен јазик на македонското словенско мнозинство;
- Бугарскиот комитет, кој за разлика од Србите и Грците кои се залагале за анексија, ја исфрлил паролата за автономија: „Бугарите неспорно создаваат дух на локален македонски патриотизам“;
- Србите финансиски во целост зависеле, односно биле финансирани и поддржувани од Белград, „додека наспроти наклоноста на Софија, Бугарскиот револуционерен комитет е вистинска македонска организација“;
- Повратните реакции кон Македонија на бројната македонска емиграција во Кнежевството, која брзо економски зајакнала и можела конкретно повратно да влијае (Ibidem).

Вистинските дилеми на Македонското прашање се поврзуваат со појавата и карактерот на Македонскиот идентитет, без разлика на неговата форма, како и неговата улога во формирањето на македонската национална посебност. Се разбира во раните фази не може да се зборува за потполно оформен македонски национализам, поради јасното отсуство на матична држава и институции, но она што постои е напредна форма на протонационализам. Според денешната слика која ја гради бугарската историографија ова население во најголем дел е дефинирано како „македонски Бугари“, а во македонската историографија како „етнички Македонци“, додека научниците кои доаѓаат надвор од Балканот на помалку ироничен начин се обидуваат да ги дадат заедничките статистики на балканските научници (пропагандисти) (Marinov, 2009).

Во почетокот на 20 век, Брејлсфорд ќе забележи:

„Словените во Европска Турција, сè уште немаат високо развиена национална свест, а онаа малку што ја поседуваат е скорешна. Немаат страст за нивната националност, туку за нивната земја. Тие се народ врзан за почвата, вкостени во своите исконски села, со ограничен опсег на чувства кои побожно се вртат околу нивните планини, нивните реки и нивните древни цркви. Нацијата на селани со вакви конзервативни одлики, бргу ќе се развие во вистински локален патриотизам“. Ова и се случило: „нивните балади за бунт, во кои зборот „Македонија“ се јавува во секој рефрен, докажуваат дека тие веќе имаат татковина“ (Брејлсфорд, 2003).

Брејлсфорд забележува креирање на некаква македонска посебност, која произлегува од солидарноста произведена од идејата за заедничка судбина и заедничка татковина. Така Брукс ќе забележи дека „ВМРО се покажале успешни во галванизацијата на разнородните елементи на локални идентитети во дистинктивно од другите, Македонско револуционерно движење. Иако не ја реализирале идејата за автономна или независна Македонија, тие учители станале татковци на македонскиот национализам“. Некои револуционери верувале дека преку политиката на „тивка пенетрација“ во Македонија, што ја спроведувал Стамболов, бугарскиот национализам ќе го надмине локалниот идентитет како моќна база која би довела до поделба на Македонија меѓу ривалските сили (Brooks, 2005).

Различниот идентитет кај дел од словенското население во Македонија, почнал да се развива во средината на 19 век, преку:

- Засиленото манифестирање на локалните чувства;
- Популарноста на Унијатските цркви,
- Објавувањето на учебници на „западнобугарски дијалект“;
- Подоцна сепаратизмот е генериран и по воспоставувањето на Егзархијата во Цариград и кодификацијата на бугарскиот „источен дијалект“ за литературен и формирањето на Кнежевството (Ibidem).

Национално конструктивни проекции на борбата на „македонскиот народ“²⁴ се дефинирани како „нација во формирање“ (Пандевски, 1974).²⁵ Притоа општествени појави и односи се јавуваат во трите суштествени состојби:

- Достигнатиот степен на економско интегрирање на Македонија како област во „Европска Турција“;
- Достигнување на процесите на национална консолидација на македонскиот народ;
- Доминирачки тенденции на „македонскиот народ“ за независност (Пандевски, 1974).

Врз основа на географската позиционираност и економските услови се развива идејата за национална посебност промовирана од македонското национално движење со нејзината најзначајна програмска компонента – македонската државност. Според Пандевски, мнозинството од македонските револуционери не биле оптоварени со национализам, а доминирале компонентите на политичко-социјално ослободување, со што се оставило простор за интегрирање на сонародниците припадници на другите конфесии (Ibidem, 60). Притоа се зборува за економски, општествен, национален и политички развој на македонскиот народ:

1. Најзначајни објективни причини врз кои се појавува се развива и се темели борбата за извојување на македонска државност била територијата на Македонија во нејзините тогашни природни (географски, економски и етнички).
2. Внатрешно економско поврзување на одделните региони:
 - Парична размена;
 - Комуникации (железницата, поштенскиот сообраќај, телеграфските служби);

²⁴ Во лицето на словенското население „го препознаваат македонскиот народ“ (Пандевски, 1974), а во лицето на муслиманското население се идентификувани „Турците“.

²⁵ Пречките за „победата на македонското национално име“, Пандевски ги лоцира во:

- Етничката сродност и заедничките преродбенски борби меѓу македонскиот и бугарскиот народ во минатото;
- Конфузијата на поимите народност и вера (Ibidem).

- Занаетчиство и трговија (панаѓури, европска трговска размена). Поинтензивен развој на овие елементи има кон крајот на 18 век при што се развиваат поголеми центри за трговска размена во градовите проследени со процес на урбанизација и формирање на занаетчиско трговски слој. Солун ја има доминантната позиција во оваа насока и претставува економски центар на Македонија (Ibidem).

Интензивната употреба на името „Македонија“ за политички цели во меѓународната политика по 1878 година, не значи дека називот не постоел од претходно, но може да значи дека тој добива нова симболичка важност во своето значење, што ќе произведе и партикуларност во креирањето на идејата за создавање на слободна држава. Ваквата идеја можеби во почетокот во голема мера ќе биде територијализирана,²⁶ но подоцна ќе се искристализира во насока на создавање на националност, која во себе ќе ги содржи сите етнички параметри. Многу од луѓето кои биле дефинирани како „безлична словенска маса“, „бугаро-егзархисти“, „грко-патријархисти“, или едноставно „Словени“, „Бугари“, „Славофони Грци“ и сл., почнале себе си да се препознаваат под единствениот назив „Македонци“.

Во декември 1884 година, Вилијам Гледстоун ја презентирал паролата „Македонија на Македонците“ (Brooks, 2005). Исто така Едит Дурхам запишала: „Сретнав луѓе кои веруваа дека се посебна раса, која тие ја нарекуваа „Македонска“, кон чија кауза тие сакаа да се приклучат“ (Ibidem). Според изјавата која во 1903 ја дава Павел Шатев: „Во Солунскиот затвор имаше такви кои се чувствуваа само како Бугари, а имаше и луѓе кои смело изјавуваа дека се Бугари по народност, но пред се, сè чувствуваат како Македонци. Многумина од последните изјавуваа: „Едно е Македонија, а друго Бугарија“. Таа фраза се носеше (во затворот) од уста на уста“ (Пандевски, 1974).²⁷

Во 1971 година, Петко Рачов Славејков пишува како една деценија Македонците се обидуваат да создадат свој јазик, со што следела повисока цел: национална посебност: „Тие секогаш се декларирале Македонци, упорни во своето (македонско) потекло“ (Миновски, 2008). Според една изјава на Ѓорче Петров од 1905 година: „Санстефанска Бугарија е термин кој на македонскиот роб веќе не му ја стоплува душата, а ослободувањето на Македонија како историска државна задача на Бугарија, за него е веќе мртов идеал“ (Пандевски, 1974).

Најдалеку во оваа насока ќе отидат дел од македонските интелектуалци кои работеле во Петроград, промовирајќи ја идејата за потполна македонска независност, вклучително и црковна и лингвистичка посебност, што значи и формирање на македонска нација со сите нејзини белези. Најистакнат претставник бил Крсте Петков Мисирков, кој во 1903 година ја публикува „*За македонските работи*“. Мисирков по однос на Македонското прашање се залага за:

1. Македонското прашање да се постави на совршено неутрална, на чисто македонска основа;

²⁶ Ова е изразено преку платформите на МРО т.е. уставите од 1896 и 1905 година во кој Македонија се дефинира како територијална целина во која организацијата создава свои административно територијални структури (организациона мрежа – окрузи, околии, села) и промовирање на принципот на автономија на Македонија како една основа за создавање на политички систем во Македонија (Ibidem).

²⁷ „Пред сто години, во централниот дел тешко било да се најде Македонец од централниот дел кој разумно би можел да одговори на прашањето: Дали е Србин или Бугарин по род? Сеќавањето за минатото сосема исчезнало и кај селаните ништо не останало, освен нејасната традиција дека нивните предци некогаш биле слободни“ (Брејлсфорд, 2003).

Користењето на терминот „Македонец“ во случајов е супституција за „Словен“, бидејќи Албанци или Власи не можеле да бидат „Срби или Бугари“, или можеби авторот го користи како алтернатива на „Срби или Бугари“.

2. Македонија да се неутрализира за Бугарија и Србија и подеднакво да се оддалечи од двете држави.

Анационалниот карактер на македонските Словени, не може да се изедначи со анационалниот карактер на Србија и Грција во времето на нивната национална борба. Маринов ова особено го нагласува во односот кон т.н. интелигенција, што се користи за промовирање на извесен степен на национална визија кај широко распространетото селанско мнозинство (Marinov, 2009). Според Брубекер, на идентитетот се гледа како категорија на пракса и признавање, отколку заеднички воспоставени групи, што Маринов го антиципира во односот кон Македонија (Ibidem). Нацртот на оваа супра – национална идеологија може да се препознае во рамките на натписот на Шахов од 1889 година, „Мислење за решавање на Македонското прашање“. Во истиот текст се прокламира водење на борба на целото население во регионот против Османлиската доминација со користење на деноминаторот Македонци за сите етнички и конфесионални групи во регионот: „Ние, Македонците...“ (Ibidem).

Но концептот на супранационализмот не е единствен процес или не постои воопшто. Во оваа насока се јасно изразените тенденции во насока на формирање на македонска национална посебност уште од средината на 19 век и 1870-те. Особено треба да се истакне иницијативата за обновување на Охридската архиепископија, која и покрај различниот карактер на дефинирањето и неговите интерпретации, во рамките на тогашната милетска поставеност, со сигурност би значела формирање на прото- национален институционален и идеолошки систем, кој нужно ќе произведе некаква различност. Исто така неодржливоста на употребата на „супранационалност“ и „македонски сепаратизам“ како термин за дефинирање на македонската посебност произлегува од интенцијата на Маринов, истите да ги произведе од веќе изградена бугарска национална свест во Македонија, што воопшто не се поклопува со реалноста, во која националниот натпревар иако делумно дал резултати во насока на промоција на одредени национализми, но во целост не произведува хомогена национална целина на „Бугари“ или „Грци“ во иста смисла како што тие се дефинирани во матичните нации- држави. Со други зборови кажано, воопшто е невозможно македонскиот протонационализам да биде произведен од бугарскиот национализам, кога во пракса вториот сè уште не бил изграден во Македонија. Но исто така погрешно е да се тврди дека бугарскиот национализам, пропагиран преку институциите на егзархијата, немал воопшто никакво влијание во произведувањето на македонскиот национализам и национално движење.

Во оваа насока Пери го наведува отсуството на она што Гелнер го нарекува „политички легитимитет“, како главен фактор кој не дозволува населението да се организира и да работи за некоја политичка цел (Пери, 2001). Но мора да се забележи дека ваквиот критериум делумно е исполнет со формирањето на МРО, а она што недостасува е создавањето на суверена национална држава, која е во суштина основниот критериум за формирање на нацијата. Исто така тој категорично го негира постоењето на посебна македонска нација, но не зборува за степенот на развиеност на протонационалната свест, која единствено може да постои во услови на отсуство на држава и институции. Во делот на давањето првенство на локалните, регионалните, социоекономските и религиските фактори на идентитетот е во корелација со реалната слика, она што Пери не го нуди е компаративна интегрална претстава на поширокиот регион, во кој иако во различни периоди може да се произведат слични заклучоци.

„За македонските работи“: Целосно оформување на идејата за етно- национална посебност на Македонците

Паралелно со МРО, во насока на создавање на посебен македонски идентитет, дејствувале и други организации и здруженија. Славјано-македонско научно литературно другарство со својата активност се концентрира во Петербург. Во рамките на категориите „Македонски“ и „Македонци“ се наведени: Славјано-Македонци, Власи, Грци и Албанци. Оваа

организација зборува за македонски јазик, кој во случајот е определен како Славјано-македонски, како и конкретни планови за печатење на учебници на овој јазик во 1903 година, во Битола. Во ноември 1903 година од печат излегува и делото на Мисирков, „*За македонските работи*“ (Пандевски, 1974). „Националниот сепаратизам“ на Мисирков датира од претходно, но Илинденското востание делува како катализатор на овие идеи. „Организацијата да се обрне од револуционерна кон еволуциона. Си ја изигра таа своја улога. Имаше за цел да предизвика едно мешање, го предизвика“ (Ibidem).

За Мисирков, „*самостојтелното политичко развивање на Македонија јет неопходност како нешто, без кое није не ќе располагаме со доста средства да се бориме со пропагандите за зачувување од ниф нашата национална самобитност*“. Самобитни македонски белези за Мисирков се:

- Македонските црковно-училишни општини;
- Јазикот;
- Фолклорот;
- Етничкото потекло;
- Самостојниот одделен политички развој низ историјата (Ibidem).²⁸

Во 1902 година, е упатен Меморандум на Македонското научно литературно другарство во кој се предлага создавање на Македонска национална држава. Според членот 12 од уставот на Другарството, било предвидено воведување на македонски јазик во употреба. Подоцна во периодот по Балканските војни, на 14 август 1914 година, Чуповски и Мисирков предлагаат, во однос на Македонија, формирање на посебен народ и посебно кралство (Миновски, 2008).²⁹ Овие тенденции Маринов ги оценува не како супранационалистички, туку како (само)идентификација и како национален сепаратизам. Македонските селани што не се Бугари и не се Срби, можат да конституираат свој посебен етнос. Притоа ваквите тенденции можат да се сметаат за „целосен македонски национализам“ (Marinov, 2009).

Мисирков во „*За македонските работи*“, има интегративен пристап во дефинирањето на групната припадност. За него истата подеднакво зависи од етно-културните карактеристики, но и од историските услови и чувството за заеднички интерес. Оттука волунтаристичкиот и организационскиот пристап се синтетизирани во рамките на различните меѓузависни релации. Така „народот не јет ништо друго, осим једно големо другарство, осноано на крвно сродство, на

²⁸ Одбраната од пропагандите Мисирков ја заснова врз:

- „Македонското национално самосознание“;
- Барањето за посебно дефинирање во нифузните книги;
- „Целосното одделување на нашите интереси од бугарските“;
- Обновување на Охридската архиепископија, како „Архиепископија всеја Македонија“;
- Воведување на македонскиот јазик во училиштата, при што за Мисирков црковната подразбира и училишна реформа (Пандевски, 1974).

²⁹ Позначајни организации кои биле застапници за македонска национална самобитност се:

- Млада македонска книжевна дружина, формирана 1891 г. во Софија, кои издавале списание „Лоза“ и биле познати како „Лозари“;
- Во 1888 г. делува Славјано-македонска книжевна дружина под претседателство на Пулевски;
- Во 1895 г., активна е Македонска револуционерна социјалистичка дружина, со гласникот „Револуција“ (Миновски, 2008)
- Таен македонски револуционерен комитет предводен од М. Герциков со анархистички убедувања, повикува на независна Македонија во однос со другите балкански држави и инкорпорирање на сите групи на население, вклучително и Турците (Poulton, 1995).

опшч произлез, на опшчи интереси. Паметуаин'ето на тоа роднинство, тоа произлез и тие интереси, заставаат секој член од некој народ, да се одречит од некои свои праа и интереси, за да посветат на част од своите сили на опшчата арностиа... Долгот на народот е тесно врзан со долгот кон таткоината, зашто пон'атието народ е тесно врзано со пон'атието таткоина... Народниот идеал се применуат кон историјските прилики и тоа, што денеска било народен идеал, утре, по негоото осашествуаин'е, ќе отстапит место на друг, за кој понапред мало се мислело“ (Мисирков, 2005). Притоа Мисирков зборува за обединувањето на интересите на „Македонците“, кое е императив што треба да се наметне над интересите на Балканските држави: „Ако со нашето отцепуаин'е от балканските словенски народи достигнеме соединуваин'ето на сето македонско словенско население во едно цело, ние не ќе ослабиме, туку ќе се усилиме...“ (ibidem).

За исполнувањето на политичките цели за автономија на Македонија не се доволни револуционите методи на Организацијата.³⁰ Затоа Мисирков повикува за еволуциона работа внатре во рамките на Османлискиот систем. Ова е пропратено со неговите русофилски ставови, при што во Русија ја гледа најповолната надворешна Голема сила која може да ги заштити македонските интереси, за едновременно се истиснат сите соседни пропаганди од Македонија. За разлика од револуционерната борба, која Мисирков ја оценува како непродуктивна, тој се залага за манифестирање на лојалност кон власта во рамките на Империјата, а остварувањето на посебниот статус на Македонија да се реализира преку спроведување на програмите за реформи промовирани од големите сили (во прв ред зборува за Мирцштедските реформи) (Ibidem). Но и покрај несогласувањето со политиката на МРО, Мисирков ќе забележи дека резултатите од Востанието (Илинденското) ќе доведат до ситуација каде јасно ќе може да се истакнат македонските интереси, кои се различни од бугарските. Така тој ќе запише: „Тие сите резултати од досегашното ни самосознан'е. Организацијата со постепеното оддел'уаин'е на македонските интереси од бугарските, со земаин'ето на македонското прашан'е во свои раце и нај после и нај многу со сегашното востаин'е во резултат достигна тоа, што не предполагаше: на место слободија да барат, сега во Македонија мнозина сеп уверени, да ни требит полно пресечуаин'е на врските со сите балкански народности и култивираин'е на се, што ет во Македонија оригинално и своје: јазико, обичаите, историјата, писменоста, народната словесност и пр... Востаин'ето напраи епоха во животот на националното самосознаине на македонците словени. Оно ќе натерат нашиот народ и негоата интелигенција на погледат назад на своите упушчеин'а, от кои произлезе неуспео на востаин'ето. Оно ќе натерат македонската интелигенција со различно образуаин'е да се сплотит во едно, за да обединит народот ни, но веќе, не на таа основа, што си покажа сета своја несостојател'ност, а на друга, на чисто македонска“ (Ibidem). Но во пракса македонската основа на евентуалните идни движења нема да се темели единствено на „освестувањето“ од неуспехот на Востанието. Врз создавањето на колективната свест кај народот многу моќно ќе делува колективната саможртва на илјадниците востаници. Народната митографија ќе го искористи ова во насока на конструкција на посебен пантеон на херои кои по карактерот, целите и најважно просторот на кој делуваат се разликуваат од чисто бугарскиот пантеон конструиран околу подвизите и жртвите во периодот на Источната

³⁰ Мисирков забележува дека и покрај јасното декларирање на Организацијата (се мисли на МРО, а Мисирков користи називот- „Комитетот“) како „Македонска според изјаснувањето и ставовите“, истата се користела со „бугарски пари и бугарското име“. Притоа Организацијата поради тесната приврзаност со Егзархијата од странците и христијаните во Македонија кои не биле егзархисти е препознавана како *бугарска*. Исто така Мисирков ги оценува како „лицемерни“ повикувањата на истакнатите членови на Организацијата за независна политика во однос на соседите, а дека нивната „Вистинска политика отсекогаш била приклучување кон Бугарија“. Во овој контекст тој посочува дека намерите биле препознаени од странските претставници. Во една изјава рускиот конзул изјавил: „Бугарите мислат оти само тие имаат ум на светов, а сите други се будали“. За да Мисирков заклучи дека во извештаите од востанието не се кажувало „убиени се толку души Македонци, туку толку души *Бугари*“ (Мисирков, 2005). Она што мора да се напомене е дека Мисирков во создавањето на ваквите заклучоци јавно ги прозива Робев, Матов и Татарчев, за кои е познато дека во одредени фази работеле на приклучувањето на Македонија кон Бугарија, остварено преку автономија. Она што се чини Мисирков не го зема во предвид, а за што во периодот на 1903 година можеби и немал доволно информации е дека дел од револуционерите, иако инкорпорирани во егзархиските институции, жестоко се бореле за независноста на организациското делување и принципот на автономија.

криза. Се разбира дека ваквите визии, поради сложеноста на релациите на МРО со бугарскиот фактор, ќе бидат имплементирани и во рамките на бугарската историографија и национална митографија, но дури и таму истите ќе бидат негувани и одржувани во прв ред од македонските емигранти (без разлика на тоа дали се чувствуваат како Бугари или Македонци), а не „вистинските Бугари“.

Остварувањето на националниот идеал на Македонците требало да се реализира првенствено преку обновување на Охридската архиепископија, која би послужила како институционална рамка за создавање на посебен Македонски Милет. Овој Милет би се базирал на целото словенско христијанско население и требало да ги замени соседните пропаганди, во прв ред бугарската и српската, а грчката доколку функционира ќе само во делот на гркоговорното население. Најзначајниот дел за е воведувањето на посебен „Македонски јазик“³¹, кој исто така требало да ги замени јазиците на соседните пропаганди (Ibidem). Оттука националното дефинирање кај Мисирков ја има етничноста (Словенскиот карактер на Македонците) како основа. Истата во рамките на политиката на именувањето го користи територијалниот принцип како одредница врз основа на која ќе се создаде чувството за солидарност. Интересно, за прв пат ваквото етно-територијално дефинирање остава простор за национална интеграција и на муслиманските заедници кои се со словенско потекло, со што се прави обид за излегување од традиционалните црковно-христијанските рамки на Милетската поставеност.³²

Во „За македонските работи“ се прави јасна дистинкција на фазите на градењето на балканските идентитети, во случајот ставени во функција на елаборација на македонскиот. Така Мисирков јасно ја разликува фазата на „панправославие“ кога категоризацијата наметната од османлиските муслимански елити како „гаури“, „каури“ или „раја“ била усвоена од потчинетото население. Исто така, тој забележува дека и „рисјани“ била категоризација наметната од грчките елити и истите доминирале се до 19 век. Првобитното значење на „Бугари“ имало изразито пејоративно значење, исто така наметнато од грчките елити и често употребувано во однос на именувањето на селаните со словенско потекло. Ваквото име низ текот на 19 век било прифатено од населението како израз на нивната самоидентификување (Ibidem). Мисирков ќе забележи: „Врските наши со Бугарите станаа многу тесни со обшчето положин’е во Турцко: није бѣфме браик’а по судбата си, бѣфме во једнакви односи кон праител’ството и фанариотцкото дуовенство. Обшчността во судбите наши ни закрепи пбшчето име бугари ушче до ослободуаин’ето на Бугарија, која си остана по традиција во Македонија и по ослободуаин’ето на првата. На таја основа Бугарите кладоа своите претенции на Македонија, и македонците очекуваа ослободуаин’е од Бугарија“ (Ibidem). Токму чувството на заедничка судбина, во рамките на османлискиот контекст ги обединувало словенските жители на Бугарија и Македонија. Ова го означувало периодот на „Панславизмот“ или градењето на „пансловенскиот бугарски идентитет“. Ваквиот однос на еднаква перцепција на судбината и создавањето на солидарност бил нарушен кон втората половина на 19 век со неколку клучни настани: усвојувањето на Источните наречја за бугарски официјален јазик, формирањето на Егзархијата и невозобновувањето на Охридската архиепископија и секако создавањето на Бугарското кнежество. Во периодот од 1878 година, до крајот на османлиското владеење во Македонија најзначајната промена која ќе се случи е токму создавањето на различното чувство за судбина, кое произлегува од различниот институционален контекст на Отоманска Македонија и Бугарското кнежество (од 1908 царство) и кое нужно создавало различен однос кон групната солидарност и идентитет.

Последното во голема мера било производ и на отпорот на населението во однос на различните пропаганди. Интензивирањето на пропагандите го зголемувало и степенот

³¹ Идниот литературен јазик требало да се темели на Велешко-Прилепско-Битољско-Охридското наречје. Повеќе види во „Неколку зборои за македонскиот литературен јазик“ (Ibidem).

³² Ова не значи дека интерконфесиската, муслиманско-христијанска Словенска интеграција е примарна за Мисирков. Сепак неговиот фокус на интеграција останува насочен кон делувањето на трите христијански пропаганди: бугарската, српската и грчката.

резистентност, кој исто така влијаел да се изградат чувства за заедничките интереси и самоидентификација. Така Мисирков ќе запише: „Згорен поглед на собитојата, што изврвеа пред востааин’ето ни докажуат, оти нај силниот толчек кон национално собудуаин’е на македонците ни послужи за фактот на српската пропаганда во Македонија. До тоа време нашето самосознаин’е беше само разбудено до половина. Специјално со прашаин’ето за нашата народност никој не се занимаваше... Но конкуренцијата со Бугарија од страна на Србија во македонското прашаин’е од политична и национална страна извика на почитичката сцена самите македонци.“ (Ibidem).

Како резултат на историските процеси и создадените предуслови Мисирков се залага за создавање на посебен Македонски национален идентитет. Тој тргнува од претпоставката дека сите јужнословенски нации се создадени како резултат на „механичко- политички процес и истиот не е нешто невозможно во сегашно време“ (почетокот на 20 век). Така „името Македонец прво се употребувало од македонските Словени, како географски термин за покажување на своето потекло. Тоа име било познато за сите македонски Словени и сите со него се именувале“. За да на крајот Мисирков сублимира: „Едно иет така, и едно образуваин’ето на народноста иет политично-механичен процес, то имаат се сите нужни условија за оддел’уаин’е на Македонија во самостојна етнографска област: македонците имаат обшча таткоина, последната постепено со реформи се оддел’уат во самостојна политичка целина, во неја имаат “неколку колца од јужно-словенската јазична верига“, тие колца многу лесно се објединуваат со обшчото признааин’е стредното од нив за обшчо орадије во искажуваин’ето на литературната реч за сите интелегентни л’уг’е во Македонија и за во книгите и сколиите“ (Ibidem). Со ова идејата за создавање на македонскиот етно- национален концепт, преку реализирањето на државноста и создавањето на посебниот јазик и идентитет биле втемелена, а останатото е резултат на комплексниот однос на историските процеси. Интересно е да се спомене дека иако Мисирков е предвесник на Македонскиот национален идентитет, делото немало пошироко влијание поради фактот што истото веднаш по печатењето во 1903 година, било заплнето и уништено. Притоа неговото повторно откривање е резултат на активноста на истражувачите во рамките на повоената (Втората Св. Војна) македонска интелигенција која творела во рамките на СР Македонија, каде макар и на делумен простор, се реализирала идејата за посебна македонска државност и национална припадност.

Заклучок

На крајот од овој дел уште еднаш ќе направиме обид за сублимат на определбата на прото-националната фаза на создавање на македонскиот идентитет. Таа недвосмислено се развива од поопширните панправославна и пансловенска фаза и се одликува со одредени специфичности. Ваквите развојни етапи можат да се проследат преку пишувањата на П. Р. Славејков од 1870-те, Петар Поп Арсов од 1890-те и К. П. Мисирков од почетокот на 20 век.

Во јануари 1871 година уредникот на Цариградскиот весник „Македонија“ П. Р. Славејков, во една своја статија во истоимениот весник ќе ја навести појавата на Македонското прашање: „Најпосле, македонското прашање излезе на јаве и се покажа во печатот. Ние велите најпосле, зашто тоа прашање не е нова работа. Ние го заслушавме уште пред дваесеттина години од некои од Македонија. Отпрвин зборовите на овие млади луѓе ги примивме како шега и како поплака во жарот на нашите не толку сериозни препирки. Така си мислевме ние до пред една- две години, кога нови разговори со некои Македонци ни покажаа дека работата не е само голи зборови, туку мисла што мнозина сакаат да ја спроведат во животот... Многупати сме слушале од македонистите дека тие не биле Бугари, туку Македонци, потомци на древните Македонци...“ (Павловски, 2007). Славејков јасно ја лоцира појавата на политичката експлоатација на терминот Македонија кон средината на 19 век. Ова се потврдува со продукцијата на карти за Македонија како конкретна област, а со тоа се потврдува и надворешното препознавање прво на регионот, а подоцна и на неговите жители од страна на

надворешните (во прв ред Западни) автори. Локализацијата во времето на ваквата употреба во однос именувањето, ја отфрла претпоставката дека името „Македонија“ е наметнато од младата грчка држава поради фактот дека грчката историографија неколку децении подоцна целосно го инкорпорира митот за „грчкиот карактер на античките Македонци“.³³ Доколку се знае дека западните патописци го интензивираат присуството токму кон средината на 19 век, што е проследено со зголемениот број на католички и протестантски мисионери (перцепцијата на Македонија како библиска земја), како и конкретното политичко присуство на западноевропските Големи сили во периодот на Кримската војна, би можело да се претпостави дека политичката утилизација на терминот „Македонија“ е тесно поврзан и произлезен од влијанието на Западот. Ваквата концепција на просторот создава предуслови дел од македонските интелектуалци и граѓански слој во раната втора половина на 19 век да се обидат да ја креираат идентитетската демаркација врз основа на народниот говор и наречје, а главната опозиција е насочена кон прифаќањето на „источно бугарското наречје“ како официјален јазик на писменоста на „Бугарите“.

Со создавањето на кнежеството Бугарија, како конкретен облик на бугарска државност, се исполнети условите за дефинирање на целосниот карактер на бугарскиот национален идентитет, кој се создава од панславистичката фаза на т.н. „Бугарски панславистички идентитет“. Ваквото дефинирање на просторот на Бугарија со Берлинскиот конгрес, а подоцна и со инкорпорирањето на Источна Румелија, de facto Македонија ја исклучува првенствено врз основа на посебноста на институционалниот контекст и предуслови за понатамошен развој на историските процеси. Токму последното е најважниот фактор, кој заедно со повикувањето на посебноста базирана на народниот говор и иницијативите за обновување на Охридската архиепископија, создава предуслови за поинаква перцепција на идејата за територијалниот простор (читај татковина) и создавањето на посебни односи на градење на регионална и протонационална (во политичка смисла) солидарност. Токму со оваа фаза се поклопува раното, предилинденско делување на МРО, која настојува да излезе надвор од централизираната сфера на влијание на Егзархијата и Бугарската влада, а врз принципот на автономија се темели нејзиниот внатрешен, македонски карактер. Еден од најдобрите примери по однос на оваа фаза е делото на Петар Поп Арсов насловено како „*Стамболовщината во Македонија*“, објавено во 1894 година. Главната преокупација на Вардарски (псевдонимот на Поп Арсов) е јасното диференцирање на македонските од бугарските интереси, што создава предуслови за создавање на посебен вид на македонска политичка солидарност. Токму интересите и солидарноста се клучниот елемент за создавањето на македонската протонационална идентификација. Велиме протонационална, затоа што македонскиот идентитет, според пишувањата на Поп Арсов е сè уште дел од поширокиот „бугарски“ идентитет. Последниот ја нема чистата форма на денешното разбирање на бугарската националност и е дискурзивна форма на „Бугарскиот панславизам“ помешан со „расното“ разбирање на колективното дефинирање.³⁴

³³ Врз основа на пишувањата на Славејков, Ташковски забележува дека „несловенскиот“ карактер на античка Македонија придонел кај многумина да се создаде впечаток дека идентификацијата на „Словените од Македонија“ со името „Македонци“ одело во прилог на грчката пропаганда. Ташковски ќе запише: „така овие луѓе во почетокот ги сфати и Европа, па на нивните изјави дека се Македонци, не сакаше да обрнува посебно внимание, верувајќи, како што изнесуваа бугарските националисти а со нив и руските словенофили, дека тие низ долгогодишното грчко духовно ропство ја забравиле својата „бугарска“ народност, па го прифатиле македонското географско име, кое за тогашниот европски свет беше синоним на „грчкото“, особено што во жолчната дискусија околу народниот карактер на македонските Словени грчките националисти го земаа токму тоа именување на самите Македонци како најсилен „доказ“ дека тие се „Грци“ (Ташковски, 1967).

³⁴ Според Дечев, до 1879 година во Бугарија се користел терминот „народ“ (чија употреба најверојатно била под влијание на „панславистичкото“ гледање на „Бугарите“ и под директно Руско влијание ја започнува институционалната трансформација во чисто национално значење), додека терминот „раса“ во масовна употреба забрзано почнал да се шири кон крајот на 1880- те (се поклопува со политиката на Стамболов за раскин со руското влијание и неговото приближување кон дел од Западна Европа) (Detchev, 2009).

Поп Арсов во однос на Македонија, покрај „Македонец“ ги користи називите „македонски Бугари“ и „бугаромакедонци“ (Горѓиев, 2006).

Поп Арсов зборува за тенденциите за централизација на општините и училиштата во Македонија. Основните носители на овие процеси биле Бугарската влада во Софија и Егзархијата во Цариград. Така тој обраќајќи се кон Сарафов, ќе забележи: „...И ве уверуваме дека таква ќе биде положбата на сите твои сонародници кои што доаѓаат во Македонија со претензија: да создаваат Бугари“, „да ја култивираат земјата“, да заповедаат во се, како што Вие сакате да правите во Солун, со неделното училиште, со вашето „раководство“, со игнорирање на правата на Општината...“ (Ѓорѓиев, 2006). Зборувајќи за поделбите во рамките на Солунската Егзархиска гимназија Поп Арсов пишува за поделбата која настанала: „Првите се привилегираните северњаци, вторите се „благоразумните“, а третите, знаеш кои се третите?- тие се „сепаратистите““³⁵(Ibidem). Ваквите конструкции на стереотипи и именување произлегуваат од различниот статус на „Бугарите“ и „Македонците“, а со тоа и различната проекција на интересите. Доколку првите настојувале да го засилат чисто бугарскиот национален идентитет, со потиснување на секаков регионален и потенцијално конкурентен идентитет, вторите го прават спротивното, давајќи примарност на македонскиот идентитет. Системот на централизација на црковно образовните институции привилегирање и наметнувањето на „надворешните аутсајдери“, а со тоа дискриминацијата во однос на локалната интелигенција, само ја засилувала потребата за македонска идентификација. Во истиот контекст Поп Арсов запишал: „Егзархијата ги доверува најважните служби се во рацете на северните Бугари: владици, архимандрити, директори, инспектори, првостепените учители, деловодители, редактори и сл. и сл., а ги гони од егзархиската служба совесните Македонци против кои се применуваат сите дозволени и недозволени средства за да излезат надвор од својата татковина, каде во повеќето случаи за жал ја забораваат потесната татковина која има потреба од нив“ (Ibidem).

Последната констатација на Поп Арсов ја истакнува идејата за посебна татковина, која ќе биде стожерот за поставувањето на идеалот на автономија на Македонија. Македонскиот идентитет во рамките на МРО настанува како основен политички критериум кој се базира на рационалните, практични потреби првенствено на македонската интелигенција, а потоа и целиот народ (примарно христијаните од „словенско“ потекло). Иницијацијата за ваквото поимање треба да се бара во рамките на различните услови во Македонија и Бугарија, кои произведуваат различни интереси.³⁶ Судирот на ваквите интереси ќе биде особено видлив во постилинденскиот период, кога на површина ќе исплива идејата за целосна национална посебност на Македонците.

Основните критериуми за определување на македонскиот национален идентитет ги систематизирал и дефинирал Крсте Петков Мисирков во „За македонските работи“. Иако делото било заплнето и уништено, а со тоа немало моментално пошироко влијание, идеите за јазична и национална посебност продолжиле да се наметнуваат кај друг дел од македонската интелигенција кој произлегол од т.н. „Лево крило“ на МРО, особено во круговите околу Јане Сандански. На крајот ќе завршине со императивната претпоставка која се наметнува, а тоа е дека постои меѓузависност на политичкото дефинирање на македонскиот идентитет од страна на МРО заедно со идејата за државност наметната дури и како приоритетна пред идејата за националност, и етно-јазичното групно дефинирање кое го наметнува Мисирков. Со други зборови кажано, тешко е веројатно дека по еволуционен пат можела да се реализира идејата на Мисирков за Македонска нација, без да се реализира идејата на МРО за создавање на некаква

³⁵ Според Поп Арсов, „Северњациите“ или како ги нарекувале уште во Македонија „Шопи“ се оние кои доаѓале од Бугарија (Поп Арсов го користи називот Тракомизијци), додека Македонците од „Северњациите“ биле етикетирано како „сепаратисти“ (Ѓорѓиев, 2006).

³⁶ Во објавената статија на францускиот книжевник Гастон Рутие „La question macedoine- on doit au peuple verite“ од 1904 година, е пренесена изјавата на бугарскиот министер за Образование Иван Шишманов: „По десет години, ако Македонија стане автономна, таму нема да постојат ниту Бугари, ниту Срби, ниту Грци, ќе постојат само Македонци. Тие ќе имаат многу заеднички политички интереси, особено економски, што треба да ги создадат со својата неуморна работа, ако сакаат да бидат независни од државите што се понапредни од нив и чие производство би го уништено нивното“ (Ѓорѓиев, 2009).

форма на државност, во тие историски моменти определена во рамките на принципот на автономија.

Литература

1. Aarbakke, V. 2003. *Ethnic Rivalry and The Quest for Macedonia*. New York: Columbia University Press.
2. Angelopoulos, G. 1995. „Perception, Construction and Definition of Greek National Identity in Late Nineteenth- early Twentieth Century Macedonia“. In Kondis, B. (ed.). *Balkan Studies*, Volume 36. Thessaloniki: Institute for Balkan studies.
3. Brooks, J.A. 2005. *“Shoot the Teacher!” Education and The Roots of the Macedonian Struggle*. MA Theses, Department of History: Simon Fraser University.
4. Brown, K. 2003. *The Past in Question, Modern Macedonia and Uncertainties of nation*. New Jersey: Princeton University Press.
5. Detchev, S. 2009. „Who are the Bulgarians? “Race”, science and politics in fin- de- sciecle Bulgaria“. In Mishkova, Diana (ed.) (2009). *We, the People, Politics of National Peculiarity in Southeastern Europe*. Budapest, New York: CEU Press.
6. Kaliopoulos, J. 2002. *Greece, The Modern Sequel, from 1831 to the present*. London: Hurst & Company.
7. Kiossev, A. 2002. „The Dark Intimacy: Maps, Identities, Acts of Identifications“. In Bijelic, D. and Obrad Savic (ed.). *Balkan as Metaphor, Between Globalization and Fragmentation*. Boston: Massachusetts institute of technology.
8. Marinov, Ch. 2009. „We, The Macedonians: The Pats of Macedonian Supra- Nationalism (1878-1912)“. In Mishkova, Diana (ed.) (2009). *We, the People, Politics of National Peculiarity in Southeastern Europe*. Budapest, New York: CEU Press.
9. Poulton, H. 1995. *Who are the Macedonians?*. London: Hurst & Company.
10. Adanar, F. 1998. *The Socio- Political Environment of Balkan Nationalism: The Case of Ottoman Macedonia 1856-1912*. Nederland’s: L luvver Law International.
11. Брејлсфорд, Х. Н. 2003. *Македонија, нејзините раси и нивната иднина*. Скопје: Култура.
12. Вилкинсон. 1992. *Картите и Политиката*. Скопје: Култура.
13. Ѓорѓиев, В. (Ред.). 2006. *Вардарски (Петар Поп Арсов), Стамболовиштината во Македонија и нејзините претставници*. Скопје: Табернакул.
14. Ѓорѓиев, В. 2009. *Неофицијални ставови од официјални бугарски личности и институции за македонакиот идентитет од крајот на XIX и почетокот на XX век*, Посебен отпечаток. Скопје: Филозофски факултет.
15. Мазовер, М. 2003. *Балканот, кратка историја*. Скопје: Евро Балкан прес.
16. Миновски, М. 2008. *Македонија и Бугарија, историски соочувања*. Штип: 2-ри Август.
17. Мисирков, К. П. 2005. „За македонските работи“. Во Ристовски Б. (Под.). *Мисирков, Собрани дела*. Скопје: МАНУ.
18. Мисирков, Петков Крсте. 1903. “За Македонските Работи”, Предгоор. Софија: Печатница на „Либералний Клубъ“.
19. Пандевски, М. 1974. *Националното прашање во Македонското ослободително движење (1893- 1903)*. Скопје: Култура.
20. Пери, Д. 2001. *Политиката на теророт, Македонското револуционерно движење 1893-1903*. Скопје: Магор.
21. Ташковски, Д. 1967. *Раѓањето на Македонската нација*. Скопје: НИП >>Нова Македонија<<.